

YENİDEN ÜRETİM

Fevziye Sayılan

fevziyesayilan@yahoo.com

Kapitalist toplumlarda eğitim ve okul sisteminin rolünü merkezi problem olarak tanımlayan eleştirel eğitim teorilerinde, yeniden üretim kilit bir kavram olarak önümüze çıkar. Kavram, Marx tarafından kapitalist üretim ilişkilerinin doğasını açıklamak için geliştirilmiştir (1). Yeniden üretim kapitalist üretimin sürmesinin koşullarının yeniden üretimini ve oluşturulmasını içerir. Kapitalist üretim sürecinin tekrarını garantileyen sömürü ilişkisinin sürdürülmesinin koşullarının ve toplumsal sınıfların (burjuvazi-sermaye ve işçi sınıfı) üretimi Marx'a göre kapitalizmin varlığını sürdürmesinin genel koşullarının birbirini tamamlayan parçalarıdır. Böylece artık değer emekçiden sökülüp alınmasının koşullarının devamı sağlanır.

Marksist yazında klasik anlamıyla yeniden üretim, bir üretim tarzının ve o üretim tarzına özgü toplumsal ilişki biçimlerinin varlığının devamını sağlayan koşulların ve mekanizmaların tamamını (okul, aile, din gibi kurumlar ile bunların işleyişini kolaylaştıran ideolojiler) ifade etmektedir. Öte yandan bu koşulların üretim tarzıyla ve ilişkileriyle ilişkisi ve oluşturma sürecinin aktörleri üzerine marksizm içi geniş bir tartışma vardır. Yeniden üretimin üretim tarzının birebir uzantısı olduğunu; üretim-yeniden üre-

tim döngüsü ile kapitalist iktisadi temel ayrılmazlığına yapılan vurgular yanında; yeniden üretimin görelî özerkliği ve her durumda kapitalist üretim tarzının dışındaki süreçlere bağlı olduğu iddiası da savunulmaktadır (2). Bu arkaplan içinde marksist politik ekonomi eleştirel eğitim yazınındaki yeniden üretim ile ilgili tartışmalara belirgin bir damga vurmuştu. Eleştirel eğitim bağlamında 'yeniden üretim' kavramının kullanımı en geniş anlamıyla mevcut kapitalist toplumsal yapının kendini sürdürmesinin eğitim sistemi içinde nasıl gerçekleştiği sorusuyla ilgilidir. Günümüzde bu ilgiyi yeniden üretimin iki biçimi altında sınıflandırmak mümkün (3) : 1) sosyal yeniden üretim (kapitalizmin sınıf yapısının yeniden üretimi. 2) kültürel yeniden üretim (sınıf kültürünün ve iktidar ilişkilerinin yeniden üretimi). Sosyal yeniden üretim teorisinin başlıca temsilcileri Althusser, Bowles ve Gintis (Schooling in Capitalist America, 1976) ve onları izleyenlerden; kültürel yeniden üretim yaklaşımları ise Bourdieu ve Bernstein'dan etkilenmiştir. Bunlar okuldaki yeniden üretimin farklı yönlerine ve mekanizmalarına bakmışlardır.

Sosyal yeniden üretim teorisi ve yaklaşımları ağırlıklı Althusser'in 1970'lerin başında yazdığı İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları kitabındaki tezlere

dayanmaktadır (4). Yeniden üretimin koşullarının sürdürülmesi tartışmalarında, Marx'ın iktisat dışı süreçlere ilgisinin gözardı edildiğine ilişkin Althusser'in vurgusu (5), Marksist devlet teorisinin ideolojik ayağını inşa etmeye; yeniden üretimin ideolojyle bağına odaklanır. Burada kilit kurum ideolojik bir aygıt olarak okul sistemidir. Eğitim ve okul sistemini devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak tanımlar. Eğitim ve okul sisteminin hem kapitalizm için gerekli emegücünün niteliklendirilmesini, hem de kapitalist toplumsal ilişkilerin garanti altında alınmasını sağlayacak değerlerin öğrenilmesini içerdiği tezini geliştirir. Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi için ideoloji vazgeçilmezdir. İdeoloji aracılığıyla bireyler kendilerini sömüren ve bağımlı hale getiren süreçlerin içine yerleşir ve boyun eğerler. Bu çıkış yeniden üretim kavramını, kapitalist üretimin sürmesinin koşullarını üretimin dışındaki süreçleri içerecek biçimde genişletmiştir. Althusser'e göre üst yapının bir parçası olan eğitim ve okul sistemi, devletin diğer ideolojik aygıtları (din, aile, medya, partiler, sendikalar ve çeşitli sivil toplum örgütleri gibi) gibi "egemen sınıfın ideolojisinin zihinlere yerleştirilmesi ve yanı sıra birkaç teknik becerinin öğretilmesi ile meşguldür". Bu eğitim sistemi "evrensel bir okul ideolojisiyle örtülmüş ve gizlenmiştir." (Althusser, 1978: 82-83). Bu okul sistemi "son kertede" alt yapı tarafından biçimlendirilir, kapitalist egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eder. Althusser bu noktada ekonomik determinizmi reddeder. İdeoloji kertesinin görece özerkliği çerçevesinde eğitimin kapitalist toplumdaki rolü, emegücünün yeniden üretimidir (üretim süreçleri için gerekli beceriler, vasıfların kazandırılması). Ancak bu niteliklendirme süreci, yeniden üretimin olmazsa olmaz koşulu olan egemen ideolojinin ve verili toplumsal işbölümüne ve hiyerarşik yapıya saygı, uyum, itaat biçimlerinin içselleştirilmesi altında gerçekleşir.

Kültürel yeniden üretim teori ve yaklaşımları ise yine 1970'lerin üretken tartışma ortamında şekillenen Bourdieu ve

Bernstein'in tezleri ve onların izinden gidenler tarafından geliştirilmiştir. Yeniden üretimin kültürel doğasına yönelik ayırtedici teorik müdahale 1970'lerde Bourdieu'nun Passeron ile birlikte yazdığı "Yeniden Üretim Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri" (6) kitabında ve yine aynı dönemde Basil Bernstein meşhur üç ciltlik kitabı (Class, Codes and Control) ile gelir. Okuldaki sınıfsal yeniden üretimin kültürel mekanizmalarını aydınlatmaya ve okulun bizzatihi bir kültürel üretim alanı olarak analizine olanak veren yaklaşım ve kavramlar geliştirirler. Sınıfın sadece ekonomik bir kategori olmadığı, kültürel ve politik ilişkisellik içinde olduğu varsayımına dayanan bu perspektif ile pedagojik okul pratiklerinin kuşaktan kuşağa kültürel bir aktarım mekanizması olarak nasıl işlediğini; sınıfsal eşitsizliğin ve iktidar ilişkilerinin üretimine nasıl katkıda bulunduğunu ele almışlardır. Bu kültürel aktarım sürecinde Bourdieu için anahtar kavramlar "kültürel sermaye" ve "habitus"tur (6). Bourdieu'ye göre, okul kültürel sermayenin dağılımına ve böylece toplumsal uzamın yeniden üretilmesine katkıda bulunur ve böylece toplumsal sınırları yeniden kurar. Bunun sonucunda değişik toplumsal sınıflar ve gruplar entelektüel etkinliğe karşı farklı tutumlar geliştirir ve kültür yoluyla aktarılan bu tutumlar zihnin kullanımını da biçimlendirir. Bernstein'in analiz birimi ise dil ve dil kodlarıdır. Okula içerden bakan Bernstein, okuldaki "dil ve dil kodlarının" (sınıfa özgü dil ve konuşma kalıpları) ve toplumsallaşma kalıplarının yapılanmasına yön veren kurallar bütünü'nün hem okuldaki toplumsal denetimi ve otorite ilişkilerini nasıl yapılandığı, hem de meşru bilgi ve içeriğin (açık ve örtük müfredat) oluşumunu nasıl biçimlendirdiğini analiz ederek okuldaki kültürel yeniden üretim mekanizmalarının anlaşılmasına derinlik kazandırmıştır (7). Yeniden üretimin karmaşık ve çelişkili doğasına dikkat çeken bu yaklaşımlar, kapitalist toplumlarda okulun rolü meselesini daha içerden bir çözümlemeye olanak veren kavramlar sunarak sınıfsal yeniden üretimin yanında diğer iktidar

ilişkileri ve ayrımcılık yapılarının (cinsiyet, etnisite, cinsel kimlik gibi) yeniden üretim mekanizmalarını çözümlmek için teorik bir kulvar açmışlardır.

Yeniden üretimin kapsamını genişleten diğer teorik müdahale sosyalist feminist yeniden üretim kuramından gelmişti. Kadınların eviçi emeğinin statüsü etrafından cereyan eden tartışma içinde ailede gerçekleşen emekgücünün biyolojik yeniden üretimi, bakımı ve yetiştirilmesi ile toplumsal yeniden üretimin nasıl bir arada gerçekleştiği noktasında yeniden üretimin kapsamını biyolojik yeniden üretime kadar genişletmişlerdir. Sınıf ve toplumsal cinsiyetle eğitimin ilişkisini teorize etmek için marksist sınıfsal yeniden üretim teorisiyle cinsel işbölümü teorileri arasında bir köprü kurmuşlar; cinsiyete dayalı işbölümüne hem üretimi hem de yeniden üretimi kapsayacak biçimde merkezi bir rol vermişlerdir. Böylece patriyarkal kapitalizm altında sınıfın cinsiyetle ilişkisini mercek altına alan Wolpe-Kuhn, Arnot ve Barret (8) gibi feminist teorisyenler okul ve eğitim sistemi içinde cinsiyete dayalı işbölümünün nasıl yeniden üretildiğini analiz ederken klasik marksist analize sadık kalmışlardır. Sınıfsal yeniden üretimin nasıl cinsiyetlendirildiği; müfredat ve okullulaşmadaki cinse özgü ayrışmanın toplumsal sınıflara uygun cinsel kalıpyargıların yeniden üretimini nasıl sağladığını; aynı zamanda çocukları ve gençleri belirli sınıfsal konumlara hazırlarken istihdamdaki cinsel işbölümüne uygun biçimde nasıl cinsiyetlendirildiğini ve bu süreçte müfredattan, okul çıktılarına kadar okuldaki bütün pratikleri analiz etmeye olanak veren perspektif sunmuşlardır.

Kaynaklar

- Marx, K. (1965) **Kapital, 1. Cilt**, sayfa 603 (1. Baskı), Sol Yayınları, Ankara.
- Bottomore, T. (1993) **Marksist Düşünce Sözlüğü**. İletişim Yay., İstanbul: 612.
- Bkz. Hill, D. (2016) **Eleştirel Eğitim ve Marksizm**. Kalkedon Yay., İstanbul; Giroux, H. (1981) **Ideology, Culture and the**

Process of Schooling. Temple Uni. Press. Philadelphia.

- Althusser, L. (1978) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Birikim Yay., İstanbul.
- Bkz. Althusser, age, sayfa 45, 56.
- Bourdieu, P. ve J.C. Passeron. **Reproduction in Education: Society and Culture**. Sage Pub., London: 1977. Bu kitap Türkçe yayımlanmıştır: Bourdieu P. ve Passeron J.C. (2015) **Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri**, Heretik Yay, İstanbul. Ayrıca Bkz. Bourdieu, P. (1995) *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. Kesit Yay., İstanbul.
- Bernstein, B. (1977) *Class, Codes ve Controls . 3. Ciltlik eseri Türkçeye çevrilmedi. Ancak Ruhi Köse'nin Bernstein üzerine iki ayrıntılı makalesi var: 1) Köse, R.M. (2001). "Basil Bernstein: Kültürel üretim ve yeniden üretim sürecinde eğitim, dil ve dil biçimsel farklılıklar üzerine," ODTÜ Gelişme Dergisi, 28 (3-4), 2001, 361-382. 2) Köse, R.M. (2004) "Basil Bernstein: Pedagojik Pratik Biçimlerinin Toplumsal Sınıfsal Kökenleri," Eğitim Bilim Toplum, cilt2, sayı 7: 26-45.*
- Wolpe, A.M. (1978) "Education and the sexual division of labour," **Feminism and Materyalism: Women and Modes of Production** (ed. A.Kuhn ve A.M.Wolpe) Routledge and Kegan Paul. London: 290-326.
- Arnot, M. (1984) "Feminist Perspectives and political economy of women's education," **Journal of Education**. 166, 1, 5-25.
- Barret, M. (1995) *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*. Pencere Yay., İstanbul.

Laik Eğitim Savunulmalıdır!

Çünkü;

- Laik eğitim mücadelesi, öğrencilerin inançlarından dolayı ayrımcılığa uğratılmaması mücadelesidir
- Laik eğitim mücadelesi, okulların dinsel dogmanın, ezberin ve atıl bilginin değil, bilimin sanatın ve birlikte kardeşçe yaşamının deneyimlendiği alanlar olması mücadelesidir.
- Laik eğitim mücadelesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması mücadelesidir.
- Laik eğitim mücadelesi, yoksul aile çocuklarının geleceksizleştirilmesine karşı çıkma, onları tarikatların pençesinden kurtarma mücadelesidir.
- Laik eğitim mücadelesi, bilimi, sanatı ve felsefeyi savunma mücadelesidir.
- Laik eğitim mücadelesi, okullarda kendi aklının efendisi olan bireyler yetiştirme mücadelesidir.
- Laik eğitim mücadelesi itaatkar bireyler değil, sorgulayan bireyler yetiştirme mücadelesidir.
- Laik eğitim mücadelesi, eğitimi kamusal, bilimsel ve nitelikli hale getirme mücadelesidir.

Ahmet YILDIZ